

שירה היא נערת פושעים במושב האחורי

מהדימוי הדקדנטי הזה של יופי שמימי אך נטול חיים, הוא עובר אל הסניטטי, ומצדו, "שירה יכולה להיות סכרזית / כלומר ממתיק מלאכותי ומסרטי". אני מניח שרוב תלמידי התיכון בישראל לא חשבו מעולם על האפשרות לדמות שירה לסוכרזית, למשל, ולא העלו בדעתם ששירה יכולה לבנות בית מגורים, בית חולים, בית סוהר, בית כנסת, "אך היא מעדיפה / לגלות / באר חלב באמצע עיר" (איזה דימוי יפה!). לסקלי טוען בשיר הזה כי "שירה חִיבֶת לִישָׁן, לִישָׁן וְלִחְלֵם עַל שִׁירָה. / שִׁירָה חִיבֶת לְשִׁכּוֹב, לְשִׁכּוֹב וְלִדְבַר מְתוֹךְ / שְׁנָה", חייבת להיות קבורה באדמה ולדבר בשפתם של המתים. הוא חושב ששירה חייבת להכשיל את עצמה, לבטל את עצמה, "לְבַגֵּד בְּעֶצְמָה, / לְנַטֵּשׁ וְלִהְנֵטֵשׁ" והכי חשוב: "שירה חִיבֶת לְחַיּוֹת".

ניתן לפקוח את עיניהם של התלמידים המנומנים גם בעזרת בלאדי מרי של רוני סומק, המתחיל בקביעה "והשירה היא נערת פושעים. / במושב האחורי של מכונית אמריקנית" - נדמה כי הדימוי הפרחי, הפתייני, הסקסי וכמעט סקסיסטי הזה של השירה כנערה המסתובבת עם הבחורים הלא-נכונים (ומיידועימה עושה איתם) הוא אולי הדבר הכי רחוק מהדימוי החולף בראשם למשמע המושג "שירה". סומק מסביר שעיניה לחוצות כהדק ואקדה שערה יורה כדורי בלונד הגולשים לצווארה. "נגיד שקוראים לה מרי, בלאדי מרי", הוא מציע ומצמיד לשירה דימוי "סליזי", מופקר, כשהיא מונחתת בחבטה עזה ממרומי פנתיאון המשוררים אל משבצת השחורדינית חובבת הפושטיקים, בצורה סקסית ואלימה גם יחד: "מפיה נסחטות המילים כמו מיץ מבטן העגבנייה", סומק מלהיט את קוראיו, "שקודם תתכו לה את הצורה / על צלחת הסלט". אותה נערת פושעים, סליחה, שירה, יודעת ש"רקדוק הוא המשטרה של השפה / ואנטנת העגיל שעל אוזנה / מזהה מרחוק את הסירנה". כלומר, השירה היא פראית, יצרית, בלתי נשלטת, לא מאולפת, פורקת עול, סוררת, פורעת חוק (חוקי הדקדוק ובכלל) ובהתאמה, צפוי לה גורל אכזר: ההגה יסיט את מכונית הפושעים מסימן שאלה לנקודה, והיא תפתח את הדלת "ותעמוד בשולי הדרך כמטאפורה למילה / זונה".

"כשבדידות אינה פחד", מסביר נתן זך (בשירו 'כשבדידות אינה פחד'), "נולדת שירה". לדעתו, השירה יכולה להיווצר רק כשהיד אינה רועדת, כשהגרון אינו מתכווץ למחשבה. שירה, לפי זך, היא גם כשעננים עבותים, בחוץ בכחול הנורא, "ואתה שומע את הילדים / גועים / במשחקם / כמו דרך מסכים, ים" ואינך מתעוות. אינך כורע אל שורשי רגליך, לחוק, ללפות, "כמו שתיל / (שהרוח לא תפיל) / אלא יושב וניבט / בתווה, בסרק - / רק / אז".

בין אם השירה היא שירת המיואשים על אדן החלון או ממתיק מלאכותי מתוק ומסרטן, או שהיא בוגדת בעצמה, נוטשת וננטשת; בין אם השירה היא דווקא נערת פושעים סקסית, פרוחה נטולת מעצורים הפורעת את כללי התחביר ומתעמתת עם משטרת השפה; או דווקא סוג של התגברות על הפחד, תוך נעיצת מבט בעיניהן של מפלצות הבדידות מבלי להתעוות - השירה מזוהה ביצירות אלה כצורך חיובי, כאוויר לנשימה, במיוחד בתקופה המנוכרת כל כך של תמחור ושערוך ומחזור ורדידות קפיטליסטית הפושה בכל, כשערך האדם נושק ל"שקל ותשעים" (בפרסומות לרשת מקדונלד).

אגו משעול כותבת בשיר 'תנים' מגרונם של המשוררים וקובעת: "אֲנִי חֲנֹנִי כְּלִי הַנְּשִׁיפָה הַמְּדִיק / שֶׁל הַבְּדִידוֹת", ומוסיפה, "רַק מְגֻרָנִי הִיא יְכוּלָה לְבַקֵּעַ בְּלִילָה / עֲתִיקָה וְנִטּוּלַת נִימוּקִים". היא מסבירה כי היללה שלהם עמוקה מהם, ופורצת מעומק האדמה, משם היא לופתת פתאום את הגוף, "מְקִשֶׁתָּה אֶת הַצֹּאֵר, / מְרִטֶשֶׁתָּה אֶת הַפְּרוּוָה, / פּוֹעֶרֶת אֶת הַלֵּעַ וְנֹרֵית / כְּפִלְצוֹר שֶׁל יְאוּשׁ / אֶל הַיָּרֵחַ". לטענתה של משעול, התנים (או שמא המשוררים) "מְנַבְּחִים אֶת הַכְּלָבִים וְסוֹרְדִים / בְּנֵי אֲדָם

וְזוֹרָאָה הִיא פְּרִנְסָה מְשׁוּנָה: חוּוִיָּה מְרַגֶּשֶׁת, מְפַתְעָה, יְצִירֵית, שְׁגֵרֵית, שׁוֹחֶקֶת וְלַעֲתִים גַּם מְדַכְדַּכֶת לְמַדִּי. גִּילִיתִי זֹאת בֵּין הַשָּׂאֵר כְּשֵׁאוֹרֵתִי אֹמֵץ וְהַעֲזוּתִי לְשֹׂאֵל אֶת תְּלַמִּידִי, בְּמַבְחָר קוֹרְסִים בְּאוּניְבֵרְסִיטָאוֹת וּבְמַכְלָלוֹת, מִי מֵהֶם אוֹהֵב לְקְרֹא שִׁירָה. בְּכַמָּה כִּיתוֹת נִתְקַלְתִּי בְּמַצְבִּים מְבִיכִים בְּהֶם לֹא מוֹנֶפֶת אֶף אֶצְבָּע, וְאֵז נֶאֱלָצְתִּי לְהִתְרַכֵּךְ וְלִהְתַּפְשֵׁר: מִי קוֹרָא שִׁירָה פֶּעַם בְּחֹדֶשׁ בְּמוֹסָף הַסְּפָרוֹתִי שֶׁל אֶחָד הַעִיתוֹנִים הַיּוֹמִיִּים? פֶּעַם בְּשָׁנָה? מִי זֹכֵר אִיזוֹשֶׁהוּ שִׁיר מְשִׁיעוּרִי סְפָרוֹת שֶׁהַשְּׁפִיעַ עֲלוּיָו? גַּם אֵז נִשְׁמַע לַעֲתִים קוֹל דְּמָמָה דְקָה. בְּמַכְלָלוֹת מְרוֹחֶקוֹת שְׁבָהן קוֹשְׁשֵׁתִי פְּרִנְסָה אֶף נִתְקַלְתִּי בְּמַצְבִּים בְּהֶם תְּלַמִּידִים נִסְעִים נִיצְלוּ אֶת הַהוֹדְמָנוֹת לְשִׁפּוֹךְ חֲמַתָּם עַל הַשִּׁירָה הָעֵבְרִית, וְטַעְנוּ בְּלֵהֵט שִׁירָה (לֹא מֵהַסוּג שֶׁל "כּוֹכֵב נוֹלֵד") הֵנָּה מְשַׁעֲמַת, מִיּוֹתֶרֶת, וְשֶׁהַשֶּׁאֵלָה שֶׁהַצְּגָתִי מוֹרָה אוֹ פְּשוֹט מִיּוֹתֶרֶת. צִנַּח לִי זֹלוֹ.

בעידן כל כך חומרני של שיווק, מיתוג, ניהול מוצרים וקידום מכירות, קריאת שירה נתפסת בעיני אותם תלמידים כפעילות הכי פחות סקסית עלי אדמות, משימה משמימה ונטולת מעוף הנעשית בכפייה תחת שוט הבחינות והציונים, מין סרח עורף של הלימודים ההומאניים הבלתי פרקטיים בעליל, עורף הנדבק לשאריות, פעילות בלתי רווחית, בלתי מבדרת ונטולת ריגושים, הרחק מהדבר האמיתי, אלף שנות אור מהחיים האמיתיים. כתיבת שירה נתפסת בעיניהם, מצד אחד, כמעשה ענוג, מתייפף, פומפוזי, מנותק, דקדנטי ומרחף, ומצד שני, כמעשה מתנשא, מורם מעם, אליטיסטי, משכיל, אקדמי, סמכותני. מול הדימוי הענוג והדימוי הממסדי, מנסים כמה משוררים לדמות את השירה באופן שונה לחלוטין: להעניק לה תפקיד ארצי, יומיומי, מהפכני, חתרני, מפתה, סקסי, טורף ומטורף.

חזי לסקלי (ביצירתו 'שירה') למשל, טוען כי "שירה חִיבֶת לְעַמֵּד וְלִדְבַר". ולא סתם לדבר - שירה צריכה לדעתו לעמוד על מכונית כביסה מקולקלת ולדבר בשפתו של הגרב שגרם לקלוקל. כלומר, לדבר מהמקום הכי נמוך (או הכי גבוה), בקולו של הגורם הכי מטריד ועוכר שלוהו. לסקלי אף טוען כי "שירה חִיבֶת לְעַמֵּד עַל אֲדָן הַחֲלוֹן וְלִדְבַר", אך אין כוונתו לשירה או למשורר תאב פרסום המדקלם משיריו בטון דרמטי מדי. להיפך. השירה לא צריכה לדבר מגרונם של השחצנים אלא להשמיע לדעתו קול אחר, לדבר ב"שִׁפְתָם שֶׁל הַעוֹמְדִים עַל אֲדָן הַחֲלוֹן". דהיינו, להשמיע דווקא את קולם של המיואשים, האובדניים, רגע לפני שיביאו על עצמם את סופם המר. לסקלי נע בשיר הזה בין עדינות אין קץ לאכזריות בלתי מתפשרת, ומסביר ששירה חייבת לרקוד "וּלְצִיץ בְּשִׁפְתוֹ שֶׁל הַעֶכְבָּר הַמְּתַגֹּרֵר / מִתַּחַת לְבִמָּה וְנִחְרָד / מְעַדִּינֹתוֹ הַמְּפָרוֹת שֶׁל הַמְּחוֹל".

לסקלי מוסיף כי שירה חייבת לדפוק בדלת, חרש או בפראות, אך "לֹא לְגַעֵת בְּפַעְמוֹן". לטענתו, "שירה חִיבֶת לְנֹחַת, בְּעֶקֶר לְנֹחַת, וּבְעֶצֶם, "שירה אינה חִיבֶת לְהִיּוֹת שִׁירָה" כי "היא יְכוּלָה לְהִיּוֹת מוֹזוֹן מְדַבֵּר". לפי לסקלי, שירה יכולה להיות קונפוטורה, "כְּלוֹמֵר פְּרִי מֵת וְטַעֲמִים".

תלמידים בבריטניה וארה"ב, למשל, יודעים לצטט יותר מכמה שורות מתוך שקספיר, קיטס, ביירון, בלייק, ויטמן ואודן; תלמידים רבים בצרפת יודעים לצטט שורות מתוך וולטר, מוליר, בודלייר, רוסו ומונטסקייה; לא מעט תלמידים בגרמניה מצטטים מתוך גתה, היינה, שילר וצלאן. שינון של יצירות מופת, או לפחות שורות מסוימות מתוכן, לא נתפס שם בהכרח כמיושן ומיותר, אלא כאמצעי חיובי ואף חיוני להנחלתה והטמעתה של תשתית בסיסית של ידע תרבותי לדור הבא. עורכת הלשון עמה שוחחתי הסכימה עמי. "אוי ואבוי לך", הוסיפה, "אם לא היית אומר דברים טובים על המורה שלך לספרות, שהוא גם... אבא שלי". אכן עולמנו קטן וצר כעולם נמלה.

נדמה כי בהתייחסות לספרות בכלל, ושירה בפרט, חסר המימד הרפלקטיבי, כלומר ההתבוננות העצמית. בכל שנות לימודי בבית הספר היסודי והתיכון לא נתקלתי באף מורה למתמטיקה שחשבה שכדאי להסביר לתלמידים בשיעור הראשון, למה ראוי בכלל ללמוד מתמטיקה (היופי שבחשיבה הלוגית הסדורה, תרומתה לפיתוח ההיגיון, וחשיבות השכלול של הכושר האנליטי לקבלת החלטות מושכלות בחיים, כמו גם הצד האסתטי של מבנה ההוכחה המתמטי); מדוע כדאי ללמוד היסטוריה (לדעת מהו הסיפור של העולם, להוסיף ידע ולהבין מנין באנו ואולי גם לאן פנינו מועדות, ושיש יותר מדרך אחת לספר את סיפורה של האנושות); מדוע ראוי להשקיע בלמידת תנ"ך ותורה שבעל פה (הצורך להכיר משהו מהמורשת ואוצרות תרבות והרוח ולהתוודע למיתוסים המשפיעים על חיינו עד היום).

למה כדאי ללמוד שירה, במיוחד בעידן קפיטליסטי בו תלמידים מתחנכים (ישירות ובעקיפין) לסגוד בעיקר לממון, רווחים, עסקים, הצלחה כלכלית, תחרות אימתנית, האלהת בעלי ההון ולעג למצוקתם של אחרים, התמסרות למפלצות הרייטינג הדורסניות ונטישה המונית של ערכי רוח, דעת, תבונה ואוצרות ידע משמעותיים?

במאמר דעה שפרסמתי במחצית 2009 באתר האינטרנט Ynet תחת הכותרת "מדעי הרוח הם לא עסקי אוויר", קבלתי על כך שבחלק לא קטן מהפקולטות ובתי הספר למדעי הרוח, האמנויות והמכללות לחינוך מנהלים בשנים האחרונות קרב מאסף, קרב אחרון ומדמם במאבק על המשך קיומם. חוגים שלמים נסגרים או מאוחדים, מרצים מפוטרם או משרתם מקוצצת ומורים מן החוץ מושלכים בקלילות מהמערכת עקב מיעוט תלמידים ותקציבים. לעומתם, בתי ספר עם שמות "גבריים", תכליתיים, שיווקיים ומכווני מטרה כמו "ממשל", "מדיניות", "מינהל" ו"עסקים" הנקראים (או ייקראו בקרוב), על שמם של גברים עתירי הון וצניעות, עולים ומשגשגים. טענתי כי ג'ונגל ההיצע והביקוש של החינוך המופרט מייצר דורות של תלמידים מסוג חדש, חלקם דווקא בעלי ערכים (תחרותיות ממארת, קפיטליזם חסר בושה, דארוויניזם חברתי), אידיאלים (להתעשר, להביס, להאביס), אישיות (כוחנית), והשקפת עולם סדורה (הכסף כמניע מרכזי וכאמת מידה היחידה להצלחה). אף טענתי כי במקום בו נפש האדם מתורגמת למוזמנים, ואנושיות וחמלה גדרסות לטובת תועבות טלוויזיוניות כמו 'האח הגדול', 'הישרדות' ו'המרוץ למיליון', יש דווקא חשיבות מיוחדת לקלאסיקות כמו 'המשתה' של אפלטון, 'הקומדיה האלוהית' של דנטה, 'האיליאדה' ו'האודיסאה' של הומרוס, 'הכניסיני' של חיים נחמן ביאליק, דיוקן

איור: רוני סומך

משנתם". לעתים, בבקרים מוטל לפעמים אחד מהם דרוס על הכביש, מקנאת צופר או מזעם איש, "פְּרֹתוֹ לְחָה עוֹד מְטֹל/ וְעוֹרְבִים שוֹדְדִים אֶת עֵינָיו".

כדי להבין את עוצמת הדימוי של שוד העיניים, צריך כמובן להיזכר במיתוס של שמשון התנ"כי שהפלשתים עקרו את עיניו, כמו גם בסופו הנורא של אדיפוס (במחזה של סופוקלס), שהעניש עצמו על ששכב עם אמו ורצה את אביו בכך שניקר לעצמו את עיניו, וכמובן באגדה של אוסקר ויילד על הנסיך המאושר, שעניו נעקרו לאחר שביקש מהדרור לעקור את אבני-הספיר ולתיתן למוכרת הגפרורים. שירה מתכתבת עם תרבויות, אוצרות דימויים, מעיינות דעת, שדות ידע כאלה ואחרים, והמוני קונוטציות ואסוציאציות המנהלות ביניהן יחסים גלויים

וסמויים. כדי להתחבר לשירה (וגם לעצמם), התלמידים וקוקים קודם כל לבסיס ידע מסוים, שיאפשר להם לבוא אל המילים ויאפשר למילים לבוא אליהם. הבעיה היא, שתלמידים ומורים רבים מעדיפים להימנע ממלאכת השינון, לא להעז לדרוש מעצמם ומהזולת למידה בעל פה של יצירות מופת, בטענה שהתלמידים וקוקים בעיקר לכלים שבעזרתם ינתחו את התכנים. לדעתי, אין כל טעם בלמידת כלים, אם לא יהיו להם חומרים לעבד בעזרתם. הכלים ייוותרו מיותרים, אין חפץ בהם, נטושים, ללא הועיל. מה יועילו לכמה מהמכללות לחינוך, המוני קורסים בשיטות הוראה ודרכים מתודיות ותורות פדגוגיות, אם הן מקצצות ללא רחמים בתחומי הידע ההומאניים עצמם? אותם מוסדות אולי יצליחו לעצב מורים היודעים איך ללמד, אך לא יודעים מה ללמד; מכירים את הטכניקות אך חסרי נתונים; רוויי סיסטמות אך נטולי תמות; טכנאי הוראה אך לא ממש מחנכים.

געגועי למורה לספרות ולארץ נוי אביונה

לפני שנים, בעבודתי בעולם העיתונות, שיבחתי באוזני אחת מעורכות הלשון את אחד המורים שלי לספרות, יחיאל (חיליק) חזק, משורר נחשב ומורה נפלא, שהעז לדרוש מאיתנו, תלמידי מגמת ספרות באחד התיכונים בגבעתיים של שנות השמונים, ללמוד בעל פה מילות שירים של שאול טשרניחובסקי, אסתר ראב, רחל, לאה גולדברג ואחרים. ציינתי שאני אסיר תודה לאותו מורה על שהרחיב את הידע שלי וסייע לי להתוודע לאוצרות תרבות. הבעתי צער על האופנה הרווחת בקרב מורים אחרים לספרות ותנ"ך, להימנע מלהטיל על התלמידים חובת לימוד בעל פה של טקסטים. התמרמתי על ההשלכות הקשות של ההימנעות משינון טקסטים נבחרים: גידול תלמידים בורים יותר ויותר, הסוגדים לבינוניות, בעלי ידע כללי דליל עד כדי מבוכה, נטולי סקרנות אינטלקטואלית, שידיעותיהם לגבי מורשת התרבות הישראלית, היהודית והעולמית, או מה שנשאר מהן בבגרותם, עלובים למדי.

אני סבור שבוגר תיכון בישראל, ששורות כמו "ראי אדמה, כי היינו בזבזנים עד מאוד" (טשרניחובסקי), "רק על עצמי לספר ידעתי, צר עולמי כעולם נמלה" (רחל) ו"מכורה שלי, ארץ נוי אביונה, למלכה אין בית, למלך אין כתר" (גולדברג בהתייחסותה למצב נפשי של צחיחות וגעגועים, לאו דווקא לארץ פרטיקולרית), כמו גם שורות משירת הים של דבורה הנביאה או מחזון העצמות היבשות של יחזקאל, רות לחלוטין לאוזניו, זהו אדם שעולמו התרבותי דל, וחבל. המוני

הרפתקאות חושניות בערוגות הבושם

מה יכולות לעשות הוראת שירה, קריאת שירה ואהבת שירה מול מנגנונים אימתניים אלה? מה עושים במקום בו היאוש המצמית הולך ומשתלט, מקום בו "מת אב ומת אלול, הקיץ תם/ גם נאסף תשרי ומת עמם" כניסוחו של המשורר נתן יונתן? ובכן, השירה קודם כל מספקת תקווה, כי באותו מקום נותרה לפחות "גחלת עמומה" של אהבת הקיץ הגדומה. גם במצב עניינים עגום, עדיין רוחשת ארוטיקה, ואל מערת דוד, השונמת תצמיד את ירכיה הקרות, אל חום האבנים שעל קברו. תלמיד בגיל ההתבגרות, הנמצא בשלבי התגבשות תוך כדי חיפוש עצמי, חברתי ומיני, עשוי להזדהות (עם הדרכה נכונה) עם "הילד הזר" מאותו שיר, ההולך ותר כמו שאול, את עקבותיו של אב ושל אלול "ובעמם הוא מחפש את הצלול". המשורר בהחלט נותן מקום לתקווה. "לך ילד לך", הוא מציע לו, כי אולי בסוף המערב, בין ים ויבשה, בין אב לסתיו, "יאור שלך יאיר בין חטאיו". יונתן אף מפרט את החטאים הארוטיים, שילוב חינני של חמדנות וחרמנות של גיל הנעורים: חטאי האיש והאשה והנחש, חטאת דוד באוריה, כבשת הרש, ויונתן ויערת הדבש. על אף שמת אב ומת אלול, מבשר המשורר כי הקיץ שב. "סיפור שלך ילדי, מתחיל עכשיו", הוא מעביר לבנו האהוב את הרשימה, "עם כל הדבש והנחש והאשה".

השיר הכל כך מרגש הזה, הנחשב לא רק כאחד משיריו היפים ביותר של נתן יונתן, אלא גם כאחד מלהיטיו הגדולים ביותר של צביקה פיק, תרם תרומה אדירה לפופולריזציה של השירה העברית, ולהתוודעות של הדור הצעיר ליפי יצירתו של יונתן. יש הגורסים כי דווקא הפופולריזציה שהתבטאה בהלחנת עשרות משיריו ('נאסף תשרי', 'חופים', 'הרדופים ליד החוף', 'האיש ההוא' ועוד), היתה בעוכריו של המשורר, שלא זכה לקבל מהממסד את פרס ישראל על אף תרומתו האדירה לשירה העברית. בכל זאת, 'נאסף תשרי' יכול להפוך לאחד מרגעי הקסם בעבודה החינוכית, אם המורה לספרות יצליח לחבב את השיר על תלמידיו המתבגרים, תוך חיבור מושכל בין הטקסט ובין עולמם היומיומי הקשה, המסוכסך, האלים והמשווע לתקווה, עולם בו חרמנות כלפי העולם ויאוש נורא, ארוס וטנאטוס, משמשים בערבוביה. המתבגרים, כמי שנמצאים בשלבי חיפוש ותהייה, ניסוי ותעייה, עשויים גם להזדהות למשל עם הווידי של ביאליק כגבר צעיר ש"צנח לו זלזל על גדר וינזם"; תחנוניו לנערה שתחזיר לו אהבה: "הכניסי תחת כנפך / והיי לי אם ואחות"; ותאוות ותשוקות אסורות בסיפורו "מאחורי הגדר". אף אין צורך להתכחש למשמעויות הארוטיות של "שיר השירים", שבפרספקטיבה חילונית ניתן לקרוא אותו בקלות, לא כסיפור אהבה בין עם ישראל והשכינה, אלא כמדריך מין פואטי במיוחד: "אָנָּה הִלֵּךְ דוֹדְךָ, הִיפָּה בְּנָשִׁים; אָנָּה פָּנָה דוֹדְךָ, וּבִקְשָׁנוּ עִמָּךְ. דוֹדִי יָרַד לְגִנּוֹ, לְעֵרְגוֹת הַבְּשָׂם-- לְךָ עוֹת, בְּגָנִים, וְלִלְקֹט, שׁוֹשְׁנִים. אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי, הִרְעָה בְּשׁוֹשְׁנִים" (שיר השירים ו', א' ג'). בעידן אוטוסטראדת המידע והסקס הזמין, לא יקשה על המתבגרים והמתבגרות להבין מה פירוש ירידה אל הגן, היכן מצויות ערוגות הבושם שלה ושל, ומה כולל המרעה בגנים וכיצד האהוב עשוי ללקט שושנים בגנה של אהובתו. מגיע להם ליהנות מהיצירה עתירת היצרים הזאת, ולגלות עד כמה מעודנת ופראית היא החוויה הממתינה להם בין המטאפורות, כמו גם בין הסדינים. אז אולי שירה אינה נלמדת בפקולטה למדעים מדויקים, אבל כפי שטוען חוקר הספרות דונלד סטאופר^{*}, שירה אינה פחות מדויקת ממתמטיקה או פיזיקה. שירה היא הדרך הכי מדויקת לתיאור עולמם וחוויותיהם של בני האדם. שירה היא המדע המדויק של הרגש. עכשיו לא נותר לנו אלא לשכנע בכך את התלמידים. ❖

* תודה לפרופ' חנה נווה על שהאירה עיני לגבי הדימוי של דונלד סטאופר

ד"ר גלעד פדבה הוא חוקר תרבות, קולנוע, תקשורת חזותית ומיניו. padvagd@bezeqint.net

עצמי של ואן גוך או דולי סיטי של אורלי קסטל בלום. הזכרתי שבאוניברסיטאות רבות בארה"ב, למשל, סטודנטים לרפואה יכולים, ואף מקבלים עידוד, ללמוד לתואר ראשון בספרדית, לימודים קלאסיים, פילוסופיה או קולנוע, ורק לאחר מכן ממשיכים לתארים מתקדמים בתחומי הרפואה. באופן כזה, מערכת ההשכלה הגבוהה האמריקנית מייצרת לא רק רופאים מיומנים, עתירי ידע מקצועי ומיומנות טכנית גבוהה, אלא גם דוקטורים רחבי אופקים, בעלי תפיסת עולם רחבה, הבנה מעמיקה יותר של אנשים, תרבויות, מורשת וסביבה.

לעומת זאת, בישראל, קורסי העשרה בפקולטות להנדסה, למשל, הם הסובלים ראשונים מקיצוצים קשים עד היעלמותם המוחלטת, מתוך מחשבה שמהנדסים יכולים לוותר על ידע כללי, העשרה תרבותית וראייה מושכלת של העולם הרחב, ודי אם ישכילו בתחום עיסוקם המקצועי בלבד. בעידן בו פקולטות רבות נאנקות תחת ההתאכזרות התקציבית, ההשכלה הכללית היא הראשונה להיעלם. בצרפת, למשל, תלמידי תיכון נבחנים בבגרות בלימודי פילוסופיה. בוגר תיכון צרפתי ממוצע יודע לא מעט על חזון "המדינה" של אפלטון, הרציונליזם של רנה דקרט, האמפיריציזם של דיוויד יום, האמנה החברתית של ז'אן ז'אק רוסו וה"לווייתן" של תומס הובס. הוספתי שהשכלה פילוסופית אינה מותרת אלא כידע בסיסי, העשוי לפתוח את האדם אל העולם, להקנות לו כישורי מחשבה ושיקול-דעת, הבנה מעמיקה יותר של החיים ואף הצלחה רבה יותר בדרכו המקצועית. לעומת זאת, בישראל נערכו בזמנו הגרלות (!) שקבעו באיזה תחומי ידע ייבחנו התלמידים בבגרות, ואיזה תחומי ידע ייחשבו בעיניהם משניים וזניחים. זהו עידן שבו אוצרות תרבות נבזזים והופכים ללוטו-טוטו. "אתה יודע מה תהיה התוצאה? בוא תעשה מזה כסף".

עלי להודות, שהופתעתי לטובה מכך שאתר אינטרנט מסחרי, הנחשב לאתר-האקטואליה הפופולרי ביותר בישראל, הסכים לפרסם את המאמר, הרחוק לכאורה מסוגיות אקטואליות ופוליטיות בוערות. קברניטי מדור הדעות אף הגדילו לעשות והצמידו קישוריות למבחר אישים ויצירות שהזכרתי במאמרי (אפלטון, דנטה, האיליאדה והאודיסאה, ואן גוך, יום, רוסו וכו') למען יוכלו הקוראים להרחיב ידע באמצעות ערכים המופיעים באנציקלופדיה השייכת לאותו אתר. באותו מאמר התייחסתי בעיקר לאפליה התקציבית ממנה סובלות לא מעט פקולטות למחלקות של מדעי הרוח והאמנויות, בהשוואה למוסדות המלמדים מקצועות יותר "מעשיים" (לא כל שכן "רווחיים"). אחד מעמיתי, הסב את תשומת לבי לבעיה עמוקה נוספת שיש לתת עליה את הדעת: השינוי המדאיג בסולם הערכים של הישראלים. עד לפני כמה עשורים בלבד, גם רוקחים, חנוונים, סנדלרים, נהגי אוטובוס, מוסיקאים, עורכי דין, רואי חשבון, פקידים, מזכירים, זבנים וסוכני ביטוח חשבו שעליהם לגלות בקיאות סבירה באוצרות תרבות ישראלים ועולמיים, כמו יצירותיהם של שקספיר, רמברנדט, באך, מוצארט, אפלטון, אריסטו, ביאליק, רחל וסיפורי התנ"ך.

כיום, חלק ארי מהציבור הישראלי חושב שידע כזה הנו מיותר בתכלית. הרחבת הדעת והתוודעות לרעיונות ספרותיים, פילוסופיים, אמנותיים, אסתטיים ואתיים נתפסות על ידי רוב הציבור הישראלי כבזבוז זמן משווע, מאחר שאינן נושאות רווחים כלכליים. ניתן לתלות את הסיבות לסגידה לעגל הזהב בהידרדרותה של מערכת החינוך הישראלית, הידלדלותה של הרוח בקרב רוב השכבות והקהילות, ואף בסיבות פוליטיות כמו הכיבוש, תהליכי התחרדות, התרחבות הפער הכלכלי-חברתי, אופיים והסתאבותם של כמה מנבחרים העם הוותיקים והחדשים, וההתרפסות הגורפת של חלק ניכר ממוסדות ההשכלה הגבוהה בפני תכתיבי הקפיטליזם (רווחיות, רייטינג, פופוליו, סקרי דעת קהל, חיזור והתגמשות מול התלמידים לעתים עד כדי הונאת המערכת).